

Τα εγκώμια του Επιταφίου και η Ι. Μονή Βατοπεδίου (Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντίνος Κουκόπουλος, ΜTh)

/ [Πεμπτούσια](#)

Η τελετή του όρθρου του Μεγάλου Σαββάτου κατά το βυζαντινό τυπικό[1], τα μεγαλυνάρια (κοινώς εγκώμια) του Επιταφίου και η Μονή Βατοπεδίου

Η τελετουργία του Επιταφίου βρίσκεται σε στενή συνάφεια με τον ενταφιασμό του Χριστού. Ως μορφολογικά στοιχεία είναι χαρακτηριστικά τον επιτάφιο: ένα τελετουργικό θρήνο για τον ενταφιασμό του Χριστού και το λειτουργικό ύφασμα του επιταφίου, το οποίο φέρει μια κεντητή απεικόνιση του νεκρού Χριστού. Το τελευταίο αφού τεθεί σε προσκύνηση κι απόδοση τιμής μεταφέρεται κατά την τελετουργική περιφορά - μία υποδήλωση της μεταφοράς του Χριστού, που απεικονίζεται σε αυτό, προς το μέρος του ενταφιασμού του. Η θρησκευτική αυτή τελετουργία αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε - με τα προαναφερθέντα στοιχεία - στην Κωνσταντινούπολη και κυρίως στην Αγία Σοφία στις αρχές του 14^{ου} αιώνα. [2]

Ο θρήνος αποτελείται από την ψαλμωδία των μεγαλυναρίων. Περί αυτών έχουμε τις πρώτες έμμεσες πληροφορίες από τις επιστολές 35, 36, 38 και 55 του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αθανασίου του Ι. (1289-1293 και 1303-1310).[3] **Ο παλιότερος κώδικας που περιλαμβάνει τα μεγαλυνάρια, χρονολογείται το έτος 1346, Κώδικας της Μονής Βατοπεδίου του Άθω 1199 (954)[4].** Μια δεύτερη μαρτυρία έχουμε το έτος 1353 από τον Μαρκιανό κώδικα Gr II ,1392[5], αλλά έχουμε και μια Τρίτη μαρτυρία από τον Σιναϊτικό κώδικα 1098 του έτους 1392 .[6]Το ίδιο έτος 1392 το τυπικό της Μεγίστης Λαύρας που το βρίσκουμε στον Κώδικα Paris Coisl Gr.38 αναφερόμενο στην τυπική διάταξη του Μεγάλου Σαββάτου σημειώνει τα εξής: «στιχολογούμεν τον άμωμον συνήθως ψάλλοντες ομού τα μεγαλυνάρια».[7]

Τα μεγαλυνάρια, τα οποία παραδίδονται και ως εγκώμια μετά τον 18-19 αι., ήταν λειτουργικά συνδεδεμένα με τον ύμνο του ψαλμού 118 (άμωμος), στην αρχή της ακολουθίας του όρθρου.[8] Ο λειτουργικός όρος «μεγαλυνάρια» είναι ορθότερος, ενώ αδόκιμος είναι ο όρος εγκώμια. Ο όρος εγκώμια αρμόζει περισσότερο στους

ανθρώπους και όχι στον Θεό. Ο Θεός δεν εγκωμιάζεται αλλά υμνείται, όπως πολύ εύστοχα σχολιάζει ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης σε σχετική μελέτη για την ακολουθία του Μεγάλου Σαββάτου[9]. Προφανώς τα μεγαλυνάρια ψάλλονταν αρχικά -στην Αγία Σοφία- μπροστά από δύο εικόνες, εκ των οποίων η μία απεικόνιζε την άκρα ταπείνωση του πάσχοντος Χριστού και στην άλλη υπήρχε ο ενταφιασμός[10]. Πρόκειται για εορταστικές εικόνες, ανάλογες με την εικόνα της σταύρωσης στην ακολουθία των παθών του Χριστού [11] και την εικόνα της αποκαθήλωσης στον εσπερινό της Μεγάλης Παρασκευής .[12] Στη ακολουθία του επιταφίου τελείωνε ο ύμνος του αμώμου (Ψαλμός 118) με τα μεγαλυνάρια, σύμφωνα με το τελετουργικό του όρθρου, με το άσμα της μεγάλης δοξολογίας μαζί με το τρισάγιον και με μια ιεροτελεστία, κατά την οποία το ευαγγέλιο , τυλιγμένο με τον «αέρα» μεταφερόταν από τη μια πλευρά στην άλλη σε θέση πλάγια πάνω στον ώμο του ιερέα. Την πλάγια θέση επί του ώμου του ιερέα τα τυπικά την αποδίδουν εύστοχα στο γεγονός ότι κηδεύεται ο Χριστός. Το τρισάγιο ψαλλόταν με τον συνηθισμένο τρόπο για τον ενταφιασμό των νεκρών, παρόλα αυτά όμως τελείωνε η ιεροτελεστία με τον ύμνο του τροπαρίου που χρησιμοποιούταν ειδικά γι' αυτήν την περίπτωση, δηλ. το «Ο ευσχήμων Ιωσήφ» και την επανατοποθέτηση του ευαγγελίου πάνω στην αγία τράπεζα, όπου -σύμφωνα με μια γενικώς ισχύουσα διάταξη- περιτυλιγόταν με τον «αέρα» [13] Σε εποχές πριν από την εισαγωγή του ύμνου των μεγαλυναρίων τελούνταν απλά η συνηθισμένη είσοδος μετά την ιεροτελεστία του ψαλλομένου όρθρου, κατά την οποία ο άμωμος (Ψαλμός 118)[14] ψάλλονταν μαζί με τη μεγάλη δοξολογία, το τρισάγιο και - στην περίπτωση του μεγάλου Σαββάτου -μαζί με το τροπάριο «Ο ευσχήμων Ιωσήφ», δηλ. το εορταστικό τροπάριο της ημέρας [15].

[Συνεχίζεται]

[1] Πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «Τυπικό» είναι ο Νίκος ο Μαυρορείτης (1025-1088). Περισσότερα για το θέμα βλ. Κ. Κουκόπουλος, (Πρωτ.), *Το χρώμα των ιερών αμφίων στη λειτουργική μας παράδοση*, εκδ. Δ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2014, σ.213-5.

[2] Βλ. Μ. Θεοχάρη, *Εκκλησιαστικά Χρυσοκέντητα*, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1986, σ. 25. Ελ. Παπασταύρου, «Κεντητός επιτάφιος του 1672 στο Βυζαντινό Μουσείο» , *Δελτίον της χριστιανικής Αρχαιολογικής εταιρείας*, 20 (1998) 400-1.

[3] *Epistolae*, PG 142, 475B - 477AB . Δ. Πάλλας, *Die Passion und Bestattung Christi, in Byzanz. Der Ritus-das Bild*, Μόναχο 1965, σ. 38 κεξ. Σύγκρ. Α. Μπαντούρη, *Imperium orientale. Antiquitates constant-nopolitanae II*, Παρίσι 1711,

964 κεξ. Βλ. επίσης Ε. Βλαχοπούλου, «Ο συμβολισμός των ιερών αμφίων και πέπλων της ορθοδόξου εκκλησίας και η ερμηνεία του διακόσμου τους σύμφωνα με τις ιερές πηγές», *Απόστολος Τίτος*, τεύχος 5, Δεκέμβριος 2006, σ.159 υποσημ. 316.

[4] Σύγκρ.Α. Dmitrievskij III ,*Τυπικά 2*, σ. 451 κεξ. Ο κώδικας αυτός μας πληροφορεί ότι οι ιερείς φορούν στολή «πορφυράν». Περισσότερα για το χρώμα βλ. Κ. Κουκόπουλος, (Πρωτ.),*Το χρώμα των ιερών αμφίων στη λειτουργική μας παράδοση*, ο.π.,σ.239-42. G. Millet, *L'epitaphios, Comptes Rendues Acad. Inscriptions et Belles Lettres* ,Paris, 1942,σ. 410. Δ. Πάλλας, *Die Passion und Bestattung Christi*,ο.π.,σ. 39 κεξ. Επίσης βλ. Ε.Βλαχοπούλου, «Ο συμβολισμός των ιερών αμφίων και πέπλων της ορθοδόξου εκκλησίας και η ερμηνεία του διακόσμου τους σύμφωνα με τις ιερές πηγές»,ο.π.,158 υποσημ.303.

[5] Θ. Δετοράκη, «Ανέκδοτα μεγαλυνάρια του Μεγάλου Σαββάτου», *Επετερίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, ΜΖ (1987-1989) 224.

[6] Α. Dmitrievskij III ,*Τυπικά 2*, σ. 174. Βλ. Σ. Ευστρατιάδη, «Η ακολουθία του Μ. Σαββάτου και τα Μεγαλυνάρια του Επιταφίου», *Νέα Σιών*, ΛΒ (1937) 20.

[7] Ν. Τωμαδάκη, «Επιτάφιος Θρήνος», *ΘΗΕ* 5(1964) 794-5. Θ. Δετοράκη, «Ανέκδοτα μεγαλυνάρια του Μεγάλου Σαββάτου»,ο.π.,224.

[8] Ι. Φουντούλη, , *Απαντήσεις εις λειτουργικές απορίας*, τόμ.5, Αθήνα 2003,σ.106-7, «Μεγαλυνάρια ή επιτάφια μεγαλυνάρια ή μακαριστάρια, είναι ένα είδος επιτάφιου θρήνου, δηλ. σύντομα τροπάρια που γράφτηκαν για να διακοσμήσουν την ψαλμωδία του αμώμου».

[9] Περισσότερα βλ. Θ. Δετοράκη, «Ανέκδοτα μεγαλυνάρια του Μεγάλου Σαββάτου» ,ο.π.,221-2.Επίσης βλ. Ε. Βλαχοπούλου, «Ο συμβολισμός των ιερών αμφίων και πέπλων της ορθοδόξου εκκλησίας και η ερμηνεία του διακόσμου τους σύμφωνα με τις ιερές πηγές», ο.π.,161 υποσημ.328.

[10] Σύγκρ. Αθανάσιος, *Επιστολή 35*, PG 142,475B «την παναγίαν σφαγήν και τον ζωηρόν ενταφιασμόν προσκυνήσαι... του Σωτήρος Ιησού Χριστού». Επίσης σύγκρ. Δ.Πάλλας, *Die Passion und Bestattung*,ο.π.,σ. 38 και σ. 299. Για τη σημασία των όρων «σφαγή» και «ζωηρός ενταφιασμός» βλ. στο ίδιο σ. 38 κεξ. και σ. 299 κεξ.

[11] Δ. Πάλλας, *Die Passion und Bestattung Christi*,ο.π.,σ. 87 κεξ.

[12] Δ. Πάλλας, *Die Passion und Bestattung Christi*,ο.π.,σ.105 κεξ.

[13] Κώδικας της Μονής Βατοπεδίου του Άθω 1199. Σύγκρ. Δ. Πάλλας, *Die Passion und Bestattung*

, ο.π.,σ. 39. Δ. Μωραΐτης, «Επιτάφιος», *ΘΗΕ* 5 (1964) 793.

[14] D.Pallas, «Der Epitaphios»,ο.π.,804.

[15]**Κώδικας της Μονής Βατοπεδίου ελλην. Νο 1877 του έτους 1292.** Βλ. Α. Dmitrievskij III ,*Τυπικά* 2, σ. 451 . Σύγκρ. Α. Dmitrievskij I ,*Τυπικά* I ,σ.881 και *Τυπικά* 2,σ.405. Επίσης βλ. Ν. Τωμαδάκης , «Επιτάφιος Θρήνος», *ΘΗΕ* 5 (1964) 794. Δ. Πάλλας, *Die Passion und Bestattung Christi*,ο.π., σ. 36